

GERNIKAKO ARBOLA,
ZERUAN SORTUA!
JAUNAK EGIN ZINUZAN
EUSKALERRIKOA

L. Akesolo

IPARRAGIRRE ETA GERNIKAKO ARBOLA

(Ilun batzuk argitzen)

Madrillen izan ei zan, 1853garren urtean.

Urte bi lenagotik an bizi da Iparragirre, Bilbotar batek, Españaiko gobernuaren ordezkari zan Mazarredo jaunak etxerako bideak zabaldu eta beretarren artera etorri zan ezkeru.

Ama Madrillen eukan ezkeru, ara jo eban lenego. «Au al da eskolatik etxeratzeko ordua»? esan ei eutsan amak, amazortzi urte lenago, eskolara joiala-ta, karlisten artean sartzeko etxetik iges egin eutsan eskola-mutillari, orain jasa ederreko agertu dan gizon bizartsu elduari.

Laster egin da kantari gaztea oso ezaguna Madrilgo euskaldunen artean. Ezaguna, ain zuzen, orrexegaitik, estarri ederra daukalako eta kantaldi atsegingarriak emoten dakialako. Bere bertso eta soifurrik asko, gaiñera, berak asmauak eta euskerazkoak ditu.

Euskaldunik geienak Montesa kaleko kafetxe batera joten ei eben. Araxe dau jokerea Bizkaiko musikalari gazte batek be: Altuna abizeneko Durangoko semeak. Iparragirre ta biak adiskide andi egin dira. Eta bein orra zer iragarten deutsen kafe-lagunai: urrengo egunean, kanta barri bat entzungo dabela. Zer izango ete da?

Urrengo egunean ifozko entzulerik geien agertu da kafetxera. An dira Iparragirre eta Altuna, emoniko berbeari erantzuteko gertu. Iparragirre, oraingoan, euskaldun kantariaren betiko «laguna» itxita, gitarra barik; Altuna, pianoan laguntzaille. Kantua asi daneko, entzuleak menderatuta dagoz. Benetan gauza barria da gaur entzuten dabena. Biotz-biotzetaraiño sartzen jake. Bertsoz bertso Iparragirre aurrera doa bere lanean, eta dana amaitu dauanean, an ziran txaloak, an zan guztien sua eta zoramena! Bein eta barriro entzunazo deutse dana musikalaria biai, entzutez ase ezifnik, guztiak ikasi dabena arte, guztiak batera abestuteko gauza izan diran arte.

Gau atan sortu zan Gernikako Arbola, andik aurrera urte askotan euskaldunen eresi nagusia, ereserki aberkoia, izango zana. Arrezkero Iparragirreren izena eta Gernikako Arbolarena batera doaz kantariaren zorionerako eta zoritxarrerako.

Batetik Euskalerra osoa Iparraguirren atzetik doa; bestetik, Madrilgo agintariak kezka eta larri dagoz. Lengo ekatzen durunduak ez dira guztiz ixildu, eta bildur edo dira an goietan kantari bildur-garri onek ekatx barirren bat sortuko ete dauan. Baiña kezka eta bildurra ete da, ba, Madrilgoena? Ez ete da izango an beti dauken gatxa, Euskalerriko arazpak, Euskalerraren arimea ulertu ezifña? Iparragirreren bertsoetan ez dago gerrarako otsik ez deirik:

Gerrarik nai ez degu,
pakea betiko,
gure lege zuzenak
emen maitatzeko.
Begiratu gaitzazu,
zeruko Erregina,
gerrarik gabetanik
bizi al bagifña,
oraindaifño izan degu
guretako difña.

Ez: Iparragirrek ez ekarren burrukarako gogorik; gerrarik naiko izan dala uste dau Euskaldunentzat. Gernikako Arbolaren bertsoak argi difnoe. Baiña euskerarik ulertu ete dabe ifnoz Madril-aldean? Eta «poliki-poliki» zibillak bialdu dautsez kantariari, Euskalerritik alde egin bear dauala agintzen. Eta orra barriro bera, bere errialdea itxi bearrean, erbesteko ogia jaten. Azken baten Ameriketarako bidea ar-

tuko dau. Orra Urretxuar ospetsuaren bigarren erbestealdia, lenen-
goa baiño luzeagoa Arjentinako lurretan. Zoritxarraren gogorra! Abe-
rriaren alderako maitasuna besteengan erein ebana, bera aberri ba-
rik atzerri latzean, beretarrengatik urrin! Guztiak aitzuta eukela! As-
kotan iltzat emona!

Igaz bete dira eun urte bigarren erbestealdi oni azkena emon
etsala. Errez igarri geinke aren poza, bere erriko mendi maiteak
barriro ikustean:

Ara nun diran, mendi maiteak,
ara nun diran zelaiak:
baserri-etxe, txuri-txuriak,
iturri eta ibaiak!
O Euskalerra, eder maitea,
ara emen zure semea,
bere lurrari mun egitera
beste gabe etorria.
Zuregatikan emango nuke
pozik bai nere bizia,
beti zuretzat il arteraifio
gorputz ta arima guzia!

Gure artean zan barriro, berak uste barik, bere lurtean azken
arnasea emoteko etorrita. Laster izango da bera galdu genduaneko
eungarren urtea be. Ori dala-ta, omenaldirik egiten asi jako Iparrar-
girreri, eta geiago be egingo jakoz oraindiño.

Nire lerrook be orretarako datoz. Iparragirreren gomutagarri
izan nai dabe eta aren omenaldirako lagungarri, Gernikako Arbolaren
inguruan sortu diran eztabaida edo ezmez batzuk argitzen aleginduz;
ia itaun batzuei erantzun argigarririk emoten deutsegun.

GERNIKAKO ARBOLA NOZTIKOA DAN

Eta ona itaun batzuk: Egia ete Madrillen sortua dala, eta 1853ga-
rren urtean ain zuzen? Egia, doiñu eta bertso, dana Iparragirrek
asmaua dala? Doiñuak berak ez ete dau aldakuntzarik artu, edo,

bestela esateko, Iparragirrek lenengoz entzunazoa eta orain geien batez entzutuen doguna bat eta bera ete dira? Ona ainbeste itaun, erantzun eske.

Goazen lenengo itaunera: «Gernikako Arbola» 1853garrenean Madrillen sortua ete dogu?

Erantzun baiezkoa emon bearren gagoz. Egia esan, Euskalerrian sortua izan balitz, askoz obe eritxiko geuntsan, pozikago artuko genduan; bai orixe. Baiña alan nai olan, Madrillen sortua izan arren, euskal-giroak emona da, euskal-biotz batek sortua. Ori da beiñena. Eta Madrillen bizi ziran euskaldunen giroa bakarrik ez; euskal-biotz guztien giroa jaso, zuzendu eta bide bateratu nai izan dau kantari bertsolariak bere bertsoetan. Eta Bizkaiko Batzarretxe nausiko aretxaren inguruan ain zuzen. Aretx au, arbola au, nok egin dau euskal-legeen, euskal-arimaren adierazgarri eta irudi? Urretxuko seme onek. Eta ez bakarrik Bizkaitarrentzat, euskaldun guztientzat baiño. «Gernikako Arbola» euskaldun guztien gogo-biotzetan ain luzaro aurkitu dauan oiartzun eta abegi beroak esko esan gura dau.

Aspalditxotik, baiña askozaz geiago, karlisten gerratea euskaldunik geienen kaltetan galdu edo amaitu zan ezkeru, euskal-legeak, euskaldunen betiko askatasuna eta berarizko nortasuna arriskuan dagoz. Dana galdu ez bada be, arerioen asmoak norantza doazen agirian dago:

«Arbola botatzea
dutela pentsatu
Euskalerra guztian
danok badakigu».

Arriskua euskaldun guztiena da, eta orrexegaitik, guztiena dalako, guztiak bat egin bear dabe, alkartu egin bear dabe euren eskubideak eta euren iraupena zaintzeko. Guztiak: Bizkaiak, Gipuzkoak, Arabak. Irurok dagoz Iparragirrenen bertsoetan izentauta; baiña laugarrena, Napparroa, tartean da, ez da kanpo gelditzen:

«Etzera eroriko,
Arbola maitea,
baldin portatzen bada
Bizkaiko juntea:
Iurok artuko degu
zurekin partea...».

Gipuzkoatik eskeintzarik adoretuena dator:

«Erori etzaitezen
arrimatu neri,
zure sendogarria
emen naukazu ni».

Euskaldunen batasunerako deia zan Iparragirrek jaurti eta zabaldu ebana, eta ez gudarako irrintzirik, bakezko ekintzarakoa baiño. Bake itza askotan dator kantuan:

«Erregutu deiogun
Jaungoiko Jaunari
pakea emateko
orain eta beti.
Bai ta indarra ere
zerorren lurrari,
eta bendizioa
Euskalerritari».

Orixe bai, begoz euskaldunak gertu alkarturik jokatzeko etsaien aurka («erri alkartua, ifnoz ez zapaldua», esango geunke orain), euren foruen ezaugarri daben Arbola orri bizirik iraunazoteko. Bizirik eta zutunik:

«Nere seme maiteak,
ez naiz eroriko.
Beartzen banaiz ere,
egon beti pronto,
nigandikan etsaiak
itzularazteko».

Baiña ori guzti ori bake-bidez, politikazko ekintzaz, Batzarraren eta euskal-gizonen egitez egitea nai dauala eta eskatzen dauala naiko argi dagoalakoan nago.

Gogamenok ez jakozan bururatu gure kantariari, European zear, gitarra zartxo lagun, arlote antzean ibilli zan urteetan, bere erri-tarren artera etorrita gero baiño.

Berak autortua da: «Orduan ez nekian nik foruak zer ziranik; gazte argitu batek erakutsi eustan zer zan Gernikako Arbola. Arexek sutu nindun, eta gau atan bertan atera neban gero erri osoak agotan darabillana». Gazte orrek Iparragirreri esana euskaldun askoren gogobiotzetan zirakian zerbait zan, nonbait; baiña Iparragirrek bestek ez eban jakin euskaldunen barruko irakin orri olerki-jantzia ezarten. Eta orra «Gernikako Arbola» zortzikoa, arrezkero euskaldun guztien eresi nagusia, ortxe ustu eta mamitu zituelako kantariak euskaldun guztien kezka, larri, gogo eta emesak.

Irakurri dagigun zortziko ori osorik. Orain orixe egiten be ez dakigu. Lenengo bertsoa bota eta kito. Gitxien diñoan bertsoa, atan be. «Adoratzen zaitugu, arbola santua...; eman da zabal zazu munduan frutua». Itzok be txarto ulertu doguzala uste dot, mundu guztia Gernikako aretxaren babespean jarri gura daualakoan edo. Iarregitxo ez ete litzake izango? Iparragirrek ez dau or besterik eskatzen arbola orren iraupena berak esan nai dauan guztiagaz batera. **Munduan** betegarri bat besterik ez da, nire ustez. Urrengo bertsoak ez dabe mundurik ezetako aitutzen, geure geure mundua besterik ez, Euskalerrria, forupean bizi izan dan erria. Erri onek, erri lez, bere buruaren jabe dan erri lez ilteko arriskua dau. Ez dedilla olakorik jazo euskaldunen zabarkeriz, ifñondik ifñora be. Olakorik jazo ez dedin, begoz euskaldun guztiak, erri eta agintari, ondo alkaturik, gertu eta zur.

Olerkariak, bein berak, eta bein arbolaren izenean berba egiñez, ez darabil besterik gogoan. Orretarako jaurtiten deutse euskaldunei bere irrintzia:

«Ea, bada, jentea,
denbora oraïn degu,
erori gabetanik
iduki biagu».

Kantariaren oiuk gizon eldu batenak dira. Eta Iparragirrek, berak be aitortu deuskunez, ez eban eldutasun ori lortu, erbestetik etorrita, emen, erri-barrutik, gure politika-egoera larria ikusi eta ausnartu eban arte. Oraintsurarte ifñok ez dau ukatu «Gernikako Arbola» kantariaren eldutasunean, 1853-garrenan sortua danik. Zeaztasunik bari berba egin edo idatzi dauanen batek, kantariaren bizitzako jazoe-

ren bat jantziago egitearren, iñoz aurkestu deusku edo iduritaratu deusku bera, esaterako, Londresen, teatro baten, «Gernikako Arbola» abesten. Idazlearen irudipen utsa.

LABAIEN JAUNAREN OKERRA

Labaien jauna, gure antzerkigintzan ain ezaguna eta idazle ugarria doguna da «Gernikako Arbolaren» sorrera aurreratu egin gura izan dauana. Oraintsu asi da eretxi au zabaltzen, eta erea dauan guztietan egiten dau. Bere esanen eusgarri, Adema Zaldubi euskal-idazle eta olerkari bikaiñaren autorpen bat, edo esan ebalako bat dakar, Bernadou dalako beste idazle batek dakarrenetik artuta. Bernadou onen liburua, 1893garren urteko Azpeitiko euskal-jaien barri dakarrena da.

Baiña zer da jaun onek diñoskuna? Onen autorrak, onen esanak alderdi ustel bat baiño geiago dauko, eta bat be ez, Labaien jaunak esan-azo nai deutsan aldekorik. Adema Zaldubik Larresoron entzun ei eutsan Iparragirreri «Gernikako Arbola» abesten. Noz? Larresoron abadegei zala, 1845-46 inguruan. Bernadou jaunak urte orretakotzat emon nai dau. Baiña erabatera Iparragirre Ameriketara bidean zanekoa dala diño. Beraz ezin izan diñoan urtekoa, amar-amabi urte gerogokoa baiño. Beraz, Adema Zaldubi abadegei barik, irakasle edo zanekoa izan bear.

Baiña eretxi onen ustelik ustelena zera da: ADEMA Zaldubik ez dauala «Gernikako Arbola» aitatu be egiten (ori Bernadou jaunak bere burutik asmau egiten dau), eta Zaldubiren itzetatik euretatik ateraten dala Iparragirrek Madrildik eta Euskalerritik zear ibilli ta gerokoa dala Larresoron emon eban kantaldia. Irakurri daiguzan Zaldubiren berbak:

«Oraindiño gogoan daukat gizon aren irudia, iru probintzietan ospetsu ospetsu egindako kantari aren irudia: txapela buruan, gitarrea eskuan, begiak su, arpegia bizarrez oparo jantzirik, garrían garríko gorria. Olantxe agertu da entzuleen aurrean, eta plaza-gizon asko ikusiaren antzera agurra egin ondoren, kantaldiari ekin deutso, gitarra-soiñua lagun, abots bete dargaragarriaz. Kantarik ederrenak mendiz bastaldean erriaren agotan zabal dabiltzanak ditu. Abotsa

eder gozoa eta bertsoarako goi-etorri ona, bertso batzuk kantua ala bertatik bertara datorkioz. Enzuleak ezitan eta txalo-oska entzuten dabe. Txaloak sutsuago jartzen dabe bera».

Zaldubik orduan entzundako kanturik bat bakarra aitatzen dau, olerkariaren errimifia eta erbestealdia gogoratzen dituen:

Gitarra zartzo bat dut
neretzat laguna;
horrela ibiltzen da
artist euskalduna:
egun batean pobre,
bertzietan jauna,
kantari pasatzen dut
nik beti eguna».

«Gernikako Arbola» kantuen aitamenik be ez. Nik uste, kantu ori ez eban Iparragirrek an kantau barik itxiko. Baiña Zaldubiren itzetatik ez da ezer ateraten. Andik ezer aterakotan, zera ateraten da: Larresoroko kantaldi ori, 1845-kos barik, urteak geroagokoa, Bernadou berak diñoanez gure kantaria Ameriketara-bidean zanekoa izan zala, iru probintzietan zear ospetsu eginda gerokoa.

Bernadou orren itzak eta Zaldubirenak ez dago aitatzerik lengo eretxiaren aurka, 1853garren urtearen aurka, Labaian jaunak egin deuskun lez.

DOIÑUAREN EGILLE, IPARRAGIRRE ALA ALTUNA?

Iparragirreri ez deuto iñok ukatu kantuen egille danik. Doiñuaren asmatzaille edo egille askok egin dabe J. J. Altuna, Montesa kalean lenengoz pianoz lagundu eutsan musikalaria. Doiñu ori biok baiño lenagokoa ez ete dan diñoanik be bada, doiñu orren otsean Durango ondoan, Garai errian antziña antziñatik Ezpata-dantza dantzatu dala-ta.

Altunaren alde, Iparragirre bizi zala be, idazle on eta zentzuzkorik izan da. Bat aitatzea naiko izan bekigu: J. Manterola, euskal-olerkizko lenengo bilduma edo sortaren egillea, eta «Euskalerrria» aldiz-

kari jakintsuaren sortzaillea. Manterolaren eretxiak, ainbesteko zeaztasunez emonak, asko makurtu zituan Altunaren aldera, Azkue andia, esaterako.

Manterola ez zan edozein. Iparragirre beraren adiskide, gaiñera. Ameriketatik etorreran Euskalerrriari egindako agur ederra, **Aranun diran**, Manterola oni eskifii eutsan Iparragirrek.

Eta au arrigarriena; Iparragirrek ez dirudi Manterola guzurtau ebanik. Orregaitik edo, Manterolaren eretxiak jarraitzaille asko izan ditu, gaurko egunotararte, auzi onetan geien ekiana eta sifisgarriena zalakoan.

Alan be, Iparragirre ez zan ixillik gelditu. Gaur argitasun geitxoagoren jabe gara onetan be. Iparragirrek ez eutsan Iparragirreri erantzun, baiña bai aren eretxiaren jarraitzaille bati, Antonio Trueba jaunari. Trueba, «Gernika Arbola», doifñu ta bertso, dana Iparraguirre-rena zalakoan egon zan luzaro; baiña Manterolaren eta beste batzuen argibideak irakurrita, Altunaren aldera egiten asi zan, eta alan idazten. Batez be «El Noticiero Bilbaio» egunerokoan. Eretxi onetako artikulu bat erakurrita asi zan Iparragirre arduratan jarten. Mindurik eta asarre samar gaiñera. Adiskide bati adierazo eutsan bere barruko miña eta bere argitasunak kartaz bialdu. Adiskide onek Trueba jaunari eta onek «El Noticiero Bilbaino» egunkariaren irakurleai.

Iparragirreren argitasunak ez ziran, antza, Euskalerrrian asko zalbaldu; gitxik izan eben euren barri. Donostiaraiño be ez ziran eldu, Manterolaganaifño be ez. Gaur eurak irakurteko aukera barria dogu. «**La Gran Enciclopedia Vasca**» dalakoan argitaratu dira. Historia de Vizcaya, Xgarren tomoan, 1878ko «El Noticiero Bilbao»tik artuta.

Ona emen orain, laburturik, eztabaida au garbitu eta argitzeko Iparragirrek emondako argitasunak: «Gernikako Arbola», eresi eta bertso, Iparragirrek dana berea ei dau. Altuna adiskideak ez ei eutsan besterik egin Santestebanek beste doifñu batzuetan egin eutsana baiño: Iparragirrek gitarraz jo eta abestutakoa pentagramara aldatu, piano-laguntzaz ornidu eta noizik bein, bera musikalari ez zan ezkeru, musika-legez oker egoanen bat zuzendu.

Amaituko ete dira, onekin, estabaidak? Ez beingoan, nire ustez. Truebaren itzak edo artikulua bere aldian gitxi irakurri bazan, gaur barrero argitaratu danean, geiago irakurriko ete da? Ez dau beintzat irakurri oraindik orain Bilboko egunkari baten Altunaren alderako eretxieri gogor eutsi deutsanak.

ALTUNA, «GERNIKAKO ARBOLAREN ZABALTZAILLE?

Iparragirren kantu au beingoan zabaldu zan Euskalerritik kanpora be, Paris-aldeko idazle ospetsu batzuen bitartez, batez be. Arri-zekoa da zelan jakin eben ain laster aren barri. Eta zelan zabaldu eben bera euskaldunen kantu nagusi lez, aberri ereserki lez.

Egia esan, mundu txikia da. Euskalerritik Paris ez dago ain urrin. Gero, atzerritar jakintsu asko ebillen gure gauzen jakingurez, asko barriz bertora etorrira be bai. Alan ta guzti be, nik neure eretxitxo bat agertu nai dot emen. Gure kantuak Parisen artu eban ospe ez ete deutso Altuna musikalariai asko zor? Montesa kaleko jazoe-ratik urrengo urtean, musikalaria au Parisera joan zan musika ikasten jarraitzeko. «Gernikako Arbola» bere bide-zorroan eroan eban, aurki. Eta ez ete eban berak ezaguerazo Parisko musikalaria eta Euskalerriko barri jakingurako guztien artean berak ain maite ei eban kantua eta eurai euskaldunen ereserkitzat erakutsi? Ez da siñistu ezifia. Nik ez neuke ezetzik esango.

DONÑUAK ALDAKUNTZARIK IZAN ETE DAU?

Ona azkenengo itauna. Orain eun urte, Ameriketatik etorri barritan, kantu au entzutean, Iparragirrek esan ei eban, naiko asarre: **re, mi, re, ori, zaitugu, santua, zabalzazu, frutua**, laurak bardin; olan «Ondatu egin deustazue. Len ez zan orretara. Ez eukan lau aldizko barik, **re, sol, re, mi re** zan bi aldiz. Lau biderreko **re, mi, re ori** aspergarri egiten da. Mesedez, ez egizue olan abestu».

Iparragirreren asarre eta argitasun oni be ez jako jaramon an-dirik egin. Nik, beintzat, beti entzun izan dot **re, mi, re** aspergarri ori. Eta bein, orain zortzi bat urte, aspergarritasun ori eta Urretxuarraren asarrea aitatu nituanean, laster artu neban Lopez Mendizabal zanaren erantzuna artikululu baten, nik esanari ezetza emonez. Ez ei dauko **re, mi, re** orrek aspergarririk; musika-legez ondo ei dago. Ixaak jaun agurgarria ez edo zan konturatzen, nire aurka barik, Iparragirreren aurka agertzen zala. Eretxiak eretxi, ni onetan kantuaren egilleagaz nago.

Emen Iparragirreri arrazoi osoa emon bear deusagula uste dot. «Gernikako Arbola»ren kopiarik zarrenak ez dauke lau biderrezko

doiñu bardin ori. Nik neure artikuluan Urretxuarraren alde idazle bat bakarrik aitatzen neban, Adema Zaldubiren «Euskaldun Pelegri-na» liburua, 1877-koa, Iparragirre Ameriketatik etorri zan urte berekoa. Adema Zaldubik bizkaiko zortziko bat dala diño, eta Iparragirrek esan eban lez dakar doiñua, Aita Santuari eskifitako bertzoak ari ezarrita.

Baiña Adema ez dago bakarrik. Bidasoaz andik askotan etorri da kanta-liburuetan doiñu bera. Batez be, Donapaleun organu-jotzaille bizi izan zan musikalaria aleman baten, Florentin Vogel eritxonaren kanta-liburuetan.

Eta ez Bidasoaz andik bakarrik. Geure artean be kopiarik zarrenak bardin dakarre. Zarrena, orraitio, Gernikan bertan daukagu. Ni neu ez nintzan konturatu, auzi au neure artikuluan atera ta geroagorarte. Urrengoz Gernikako Batzar-etxean izan nitzanean, begiak bestetan baiño zorrotzago erabilli nituen. Eta zer ikusten dot? An erakusten dan kopiak Iparragirreri arrazoi osoa emoten deusala. Orain ori edozeiñek irakurri daike Arana Martija jaunaren **Música Vasca** liburu ederrean. Eta nozkoa da kopia ori? Batzarretxeko arduradunak diñoanez, 1865 ingurukoa, ezagutzen danik zarrena.

Baiña bada besterik. Batzarretxeko kopia zar ori, eskuz egiña, oraintsu an jarria ei da, an Iparagirreren gitarratxo zarraren ondoan; len beste bat erakusten zan, orain barruan gordeta daukena, Arin musikalariairen piano-laguntzarekin. Eta au be **re-mi, re** aspergarri ori barik dago, Iparragirrek esan eban lez, bardin. Gure egunotan, Bilbon, Sotatarren etxeak barriztetako ipiñi dituezan aldamiotan doiñu berbera ikusi geinke.

Orraitio, doiñu okerrak arrera ohea izan dauanik ezin ukatu. Noztik eta nok sortua ete da oker ori? Santesteban ez ete zan izan lenengo zabaltzaillea? Berau dala uste dot, beintzat, oker ori sartuta daukan musikalaririk zarrena. Lenengotan, bear bada, ez zan inprenta utsa besterik; baiña gero eun urteko bizi luzea izan dau, luzeegia benetan.

Ez ete gara barriro lengo doiñu zar jatorrera biurtuko? Ez ete deusagu Iparragirreri atsegin ori emongo? Orretarako unerik aukerakoena litzake gaiñean dogun eun urtea, kantuaeren sortzaillea il zanekoa.

Lan au amaitzeko, bertso batzuk ekarri nai dodaz erdira. Ez dakit norenak diran. Tolosan, Laborderen litografian, argitaratutako irudi

baten azpian datoz. Irudia, Gernikako Arbolarena da, bere adar orri-
tsuen artetik, gorantza eta zearretara gurutzearen irudiak urtetan
daua. Garri-inguruan otso bi. Aretxari begira begira, albo baten
gizon bat burutsik, bestean emakume bat bere semearekin, onek
txapel gorria eskuetan daua.

Eta danaren azpian, euskaldunen aspaldiko atsekabe eta itxaro-
penak adierazoten, onako bertsook:

«Gernikako Arbola, zeruan sortua!
Jaunak egin ziñuzan Euskalerrirako.
Orain tristerik zaude, Arbola, gaixua,
laño beltz ilgarriak jo zaitubelako.
Baiña laster zeruan egun doatsua
agertuko da gure zorionerako.
Ta orduan Euskaldunak, Arbola santua,
pozik biziko dira zurekin betiko!

L. Akesolo

BURNI JORAKO, SUTEGIAN
BAI ERABILTZE LUZEAN
BAI AZKAR-AZKARREKOAN...
(ESTAMPADOS-FORJADOS DELAKOAN)

“REMIGIO ETXEBERRIA”

Txonta, 12 — EIBAR